

OPGESLOTEN

Twee novellen

Vasili Antipov

Opgesloten

Twee novellen

*Vertaald door Yolanda Bloemen
en Seijo Epema*

Uitgeverij Van Oorschot
Amsterdam

Voor aantekeningen bij de tekst zie blz. 131 e.v.

DANSE MACABRE

Als kind keek ik graag naar vliegtuigen. Het is wonderlijk om nu te bedenken, maar er was een tijd (ik weet het nog heel goed) dat ik van een vliegtuig hoog in de lucht alle details kon onderscheiden. Bij ons kwamen toen voornamelijk Tu-154's over, en soms Il-62's. Natuurlijk kende ik die namen nog niet, maar ik hield ze uit elkaar door het aantal motoren in de staart en duidde de verschillen op een heel bijzondere manier. Ik stelde me voor dat die vliegtuigen een eigen karakter hadden en de Tu-154 leek me boosaardiger dan de Il-62. Een heel enkele keer was er in de lucht een AN-24 te zien. Die viel op door zijn rechte, brede vleugels en het geronk van de propellers. Naarmate de jaren negentig vorderden, zag je de AN-24 steeds minder vaak overkomen, tot hij uiteindelijk helemaal verdwenen was.

Die vliegtuigen daar op grote hoogte in de lucht zorgden bij mij voor een vreemd, wat beklemmend gevoel. De vieze lucht in de stad, de grauwe vuilstreperige betonmuren van de gebouwen, het vocht, de bruine sneeuwhopen langs de straten die net zo hoog waren als ikzelf toen was – en dan dat vliegtuig dat daar hoog in de lucht vloog, smetteloos en mooi verlicht door de zon. Ik had het idee dat er totaal andersoortige, op een heel speciale manier gelukkige mensen in moesten zitten, die naar een ander buitengewoon gelukkig leven, een leven zonder lekende daken en leidingen, zonder bruine smurrie, zonder kou die langs je kraag naar binnen kroop en zonder zacht gefluister (voorzichtig, kinderen horen alles!) over de meest recente moord in het park, gepleegd door Afghanistanveteranen, compleet met afgehakke ledematen – een bijna klassiek thema aan het eind van de jaren tachtig. Ja, een leven zonder dat alles: een

adembenemend, puur bestaan vol goddelijke schittering, waarvan de weerspiegeling op de romp van het verre vliegtuig te zien leek te zijn.

Het leven leek toen eindeloos, en het hoogtepunt ervan stelde ik me voor als een vliegreis uit het alledaagse naar een denkbeeldige, onbekende ruimte van goddelijke schittering. Ik ging in mijn gedachten nooit verder dan die vlucht. Ik vloog simpelweg en daarna verdween ik, in een wolk van gelukzaligheid. De vlucht zelf leek me echter iets volstrekt onmogelijks. Ik wilde graag geloven dat ik ook ooit zoiets zou meemaken, maar het leek zo ingewikkeld dat het wel nooit werkelijkheid zou worden. Nou ja, heel misschien wel – ik had tenslotte nog zoveel tijd voor me liggen! Oneindig veel.

Natuurlijk moest ik er op een dag wel achter komen dat de tijd wel degelijk eindig is. We zaten in een ambulance waar op de binnenwand een poster met twee skeletten hing.

‘Wat is dat?’

‘Een skelet.’

‘Wat is dat, een skelet?’

‘Als iemand doodgaat, verteert het lichaam, en dan blijft er een skelet over.’

‘En wanneer gaat iemand dood?’

‘Als zijn tijd gekomen is.’

‘Ga ik ook dood?’

‘Jazeker.’

‘En mijn mama?’

‘Je mama ook.’

‘En ga jij ook dood?’

‘Ik ook ja.’

‘Wanneer dan?’

‘Als mijn tijd gekomen is.’

‘En wanneer komt je tijd?’

Stilte. Ik kijk naar de zwarte oogkassen van het skelet en herhaal mijn vraag nog een paar keer.

‘Dat kan niemand je vertellen. Het kan snel zijn, het kan ook

zijn dat je honderd wordt, maar in ieder geval ga je ooit dood en dan verander je ook in zo'n skelet,' zegt de ambulancebroeder vriendelijk terwijl hij mijn moeder een blik toewerpt.

De stilte grijpt me bij de keel. Ik probeer te bevatten wat dat inhoudt, een skelet zijn met van die lege, zwarte oogkassen, ik probeer het te voelen maar iets zegt me dat het onmogelijk is dat te voelen. Ik word een compleet nieuwe ruimte ingetrokken, die het tegenovergestelde is van de oorden waar de in de zon glanzende vliegtuigen naartoe vlogen. Ik was een paar maanden van de wereld, ik probeerde te doorgronden wat de dood inhoudt en me er op de een of andere manier mee te verzoenen dat ook ik dood zou gaan.

Maar het duurde niet zo lang voor ik zozeer aan die overpeinzingen begon te wennen dat ze hun scherpte verloren. De tragiek vervluchtigde, de dood werd een normaal iets – iets waar je beter niet te zeer bij stil kon staan om niet het feest te bederven van het beginnende leven dat sowieso met een adembenemende tocht zou eindigen.

Toen was onze opa er nog. Hij lag al een paar jaar in het appartement van mijn tante, de zus van mijn moeder, en door hoe hij erbij lag deed hij denken aan dat skelet waarvan een tekening in de ambulance hing. Hij sprak met niemand en at bijna niets. Ze zeiden over hem: opa wil niet leven. Of: opa wil dood.

Wanneer we bij mijn tante op bezoek kwamen, werd ons uitdrukkelijk verboden naar opa toe te gaan of hem te storen: 'Rustig, denk aan opa!' 'Niet naar opa toe!'

Opa zelf zei niets, maar we hadden het idee dat als hij iets zou zeggen er een bittere waarheid over zijn lippen zou komen waar niemand tegen zou kunnen en die geruime tijd voor ons allemaal het leven zou vergallen, zoals het gesprek in de ziekenauto mijn leven een paar maanden lang verpest had. Kennelijk waren niet alleen de kinderen, maar ook de volwassenen hier bang voor.

Maar het verbod om contact te hebben met opa had een magisch effect. Naar opa gaan werd verleidelijk. Zozeer dat ik soms

al mijn aandacht concentreerde op zijn onbeweeglijke gezicht en probeerde te begrijpen wat er achter dat masker schuilging, en hoe het mogelijk was dat iemand niet wilde leven, dat hij ervoor koos te veranderen in een skelet met lege oogkassen. Dergelijke experimenten eindigden meestal als volgt:

‘Wat doe je hier?’

‘Gewoon, kijken...’

‘Er valt hier niets te kijken. Wegwezen!’

Ik heb dus nooit met mijn opa kunnen praten. Ik durfde geen gesprek met hem te beginnen. Van heel ons grote gezin was mijn zus Olja denk ik de enige die dat wel heeft gedaan.

Gedurende mijn hele kindertijd lag mijn grootvader bewegingsloos op bed. Toen we op een dag weer op bezoek kwamen was opa er niet. Hij was weg. Er werd gezegd: opa is dood. Hij is er niet meer.

‘Hoe bedoel je?’

‘Gewoon, wat ik zeg.’

Het klonk heel alledaags, alsof er niets gebeurd was. Hij is er niet meer, dat is het dan.

‘Oh, oké. Zullen we gaan spelen?’

Waar ben je, opa? Wat was er met je aan de hand, dat je jarenlang met een onbeweeglijk, benig gezicht, grijs als aarde, op je bed lag? Wanneer ik mezelf vandaag deze vraag stel, hoor ik om de een of andere reden de stem van mijn moeder: ‘God verhoede dat je dat ooit zult begrijpen, dat je dat zelf aan den lijve ondervindt.’

Daar schuilt een bijzondere, verborgen waarheid in, maar toch wil ik het begrijpen. Omdat ik denk dat als ik het begrijp, het ‘aan den lijve’ ondervind, dat aan mijn grootvader, waar hij nu ook is, enige verlichting zal brengen.

Om de een of andere reden doet die geschiedenis me tegenwoordig meer dan toen, maar op dat moment vergaten we opa onmiddellijk: er waren te veel andere dingen die ons te doen stonden en die we zo energiek en met zoveel enthousiasme aanpakten dat er geen ruimte overbleef voor overpeinzingen en sentimenten.

De volgende dood die zich in mijn kindertijd aandiende, was de dood van mijn eerste gitaarleraar, Valeri Ivanovitsj Lysenko. Als ik er nu op terugkijk was dat echt een geweldige kerel. Ik zat nog maar kort bij hem op les, een paar maanden pas. Maar zijn lessen gaven mij het onschatbare gevoel dat muziek, het maken van muziek een door en door persoonlijk proces is. Techniek en de positie van de hand kan je leren, maar voor de rest moet je zelf een beetje spartelen. Ik vond het toen leuk om alles snel en luid te spelen, maar Valeri Ivanovitsj vertrok daarbij geen spier. Hij leek er zelfs plezier in te scheppen dat ik daar zoveel lol in had, en hij gaf me juist de muziekstukken die er letterlijk om vroegen om zo hard en snel mogelijk op de gitaar te roffelen. Als ik eerlijk ben: wat ik toen deed vond niemand mooi, behalve ikzelf. Vasili Ivanovitsj bekeek dit filosofisch: als jij zo graag hard roffelen wil, ga je gang maar. En ondertussen sleutelen we aan je techniek, daar heb je je hele leven nog wat aan. Gedurende die paar maanden speelde ik met enthousiasme bijna alle min of meer bekende etudes van de Italiaanse en Spaanse school die op dat moment in de Sovjet-Unie bekend waren, en daarna hielden de lessen op: Valeri Ivanovitsj werd ziek.

Op een dag ging thuis de telefoon en na een kort gesprek brulde mijn moeder het letterlijk uit: Valeri Ivanovitsj is dood! Door haar reactie begreep ik dat er iets vreselijks gebeurd was en dat er van mij een passende vorm van medeleven verwacht werd. Ik deed mijn uiterste best er iets uit te persen, maar het lukte me niet. Ik voelde helemaal niets. Misschien speelde die eerdere geschiedenis daarbij een rol, misschien was het iets anders, maar voor mij was Valeri Ivanovitsj – die zo vol leven was geweest, die mij graag mocht, die genoot van muziek en van het leven en in de pauzes van zijn sigaret – ineens gewoon weg, net zoals het bij mijn opa was gegaan.

Een tijdje had ik de bijnaam ‘koude kikker’, maar eigenlijk vond ik dat als ik erover nadacht wel grappig.

‘Ja, ik ben hard,’ zei ik tevreden bij mezelf, ‘dat is beter dan een watje zijn, zoals jullie.’

Verder ging er tijdens mijn kindertijd niemand dood en toen ik volwassen werd raakte de dood raakte voor mij steeds meer op een afstand: in mij en om mij heen woedde het leven zo heftig dat ik geen moment de tijd had om na te denken over hoe het eindigt.

In het begin van de jaren negentig stierf onze Sovjetstaat een stille dood. Nu wordt er dramatisch gesproken over de grote geopolitieke ramp die voor het volk dat al zoveel geleden had een catastrofe was. Maar wij, kleine snotaapjes, vonden het allemaal fantastisch. Tot dan toe waren wij als oktoberkindertjes gepest door de oudere pioniers, je had het rode vaandel van de Leninorde dat prachtig brandde als je het aanstak met lucifers van de Plitspitspromfabriek, de rode mutsen met inkeping aan de bovenkant – toen we groter werden noemden we ze ‘gleuf’ –, de stropdassen de vlagceremonie en ander heerlijks uit de communistische keuken. En ineens stortte dat hele systeem in elkaar en verschenen in plaats daarvan op straat vrolijke flesjes in de vorm van een zaklantaarn met de naam ‘Sosa-sola’ (zo lazen wij Coca cola toen), de eerste vestigingen van McDonald’s met kilometerlange rijen van mensen die zich Amerikaan wilden voelen en *bubblegum*, ik word nu al misselijk als ik eraan denk, die giftige kauwgom die op school van het ene kind aan het andere werd doorgegeven: ‘Mag ik nog even kauwen...?’ ’s Nachts plakten de kinderen de kauwgom aan het hoofdeinde van hun bed om de volgende ochtend driftig verder te kauwen tot de kauwgom in hun mond uiteenviel in chemische elementen en bitter begon te smaken.

Er stond een hotel in de buurt van onze school, het Jeugdhotel, een plek die in de jaren negentig de *place to be* was van allerlei gespuis. Er hingen daar benedeleden rond, hoertjes en soms ook smerissen – kortom, het was daar reuze opwindend. Wij kwamen maar met één doel naar dat hotel: de kauwgomvoorraad plunderen. Onze brutaliteit kende geen grenzen: om de

arme vrouwen die in het hotel werkten bang te maken maakten we primitieve schietwapens van metalen buizen en de patronen, die voor montagepistolen gebruikt worden, stalen we van bouwplaatsen. Als je naar de kinderen van nu kijkt, kan je je niet voorstellen dat ze dat soort dingen uithalen, maar wij vonden het indertijd heel normaal. Als papa en mama het maar niet te weten kwamen, verder zagen we geen probleem. Op die kauwgom kauwden we vervolgens tijdens de lessen, het stoerste was het als je een enorme bel kon blazen en die met een luide knal uit elkaar liet spatten zodat hij je hele gezicht bedekte.

Op mijn veertiende zei ik de school vaarwel en stapte ik over naar een muziekinstituut. Tijdens de eerste les muziekgeschiedenis werden we ontvangen door een bijzonder extravagant uitzienende oudere dame, Irina Michajlovna Moltsjanova. Zonder iets te zeggen keek ze even de klas rond om vervolgens terwijl ze met een gebogen vinger met felrood gelakte nagel in de lucht wees, te zeggen:

‘Jij, jij en jij. Vertrek maar!’

‘Waarom?’

‘Jullie koppen staan me niet aan!’

De eerlijkheid gebiedt het te zeggen: de keuze van Irina Michajlovna was feilloos. Leontjev, Bortnikov en Kolokoltsev waren degenen die hun biezen moesten pakken, een drietal dat later bekend kwam te staan vanwege verre van fraaie praktijken.

Vervolgens pakte ze de telefoon waardoor het klaslokaal verbonden was met de (volgens huidige standaarden prehistorische) studio en bestelde daar Bachs *Mis in b-klein*, in de uitvoering van Otto Klemperer. Ze beloofde ons dat we nu zouden ervaren (‘in ons opzuigen’ zoals wij dat onder elkaar toen noemden) wat echte muziek was. Terwijl in de studio de plaat werd opgezocht gaf Irina Michajlovna ons een kleine inleiding. Bach schreef meer dan duizend composities waarvan de meeste in opdracht. Maar dit werk schreef hij zomaar, ‘tot Gods eer’. Tijdens zijn leven werd het nooit gepubliceerd of uitgevoerd en waarschijnlijk had hij het niet eens voltooid: het bestaat uit

vierentwintig delen en eindigt met ‘Dona nobis pacem’, dat de muziek herhaalt van het ‘Gratias agimus tibi’ van het begin. Formeel is dat het slot of bijna het slot, maar deze boog tussen het ‘Gratias agimus tibi’ en ‘Dona nobis pacem’ zorgt voor de sensatie van een open einde: het lijkt of er nog een deel had moeten volgen dat alles wat eerder heeft geklonken samenbrengt (zoals de afsluitende delen in de Passies). In plaats daarvan dient zich een plechtige, overweldigende stilte aan. En in deze stilte ontstaat in het hoofd van de luisteraar een vage sensatie van de grandioze muziek die de voltooiing van deze mis zou kunnen zijn, daarmee gaat hij naar huis.

Uit de luidsprekers klonk geruis en onmiddellijk daarna begon de muziek te stromen. Op mij had die het effect van een steeds verder uitdijende draaikolk, de maker van deze klanken was weggevoegen naar een plek heel ver weg, veel verder dan waar de vliegtuigen uit mijn kindertijd heen vlogen en wat hij hier had achtergelaten waren handen die als door een wonder deze noten hadden opgetekend. Alles waar ik me tot dan toe mee had beziggehouden verbleekte in een oogwenk tegenover deze grootsheid. Het idee be kroop me dat ik een enorme vergissing had begaan: terwijl ik etudes tokkelde op een van de meest ongelukkige instrumenten uit het klassieke pantheon, speelden mensen op violen, hobo’s, fluiten, trompetten, hoorns, zongen zij met bassen, tenoren, alt en sopranen en wisten ze uiteindelijk bijeen te komen om samen dit voort te brengen dat zo krachtig het idee van de grootsheid van het universum uitdrukte. Terwijl ik daar zat, overdonderd door het beeld dat zich voor mij ontvouwde, werd Irina Michajlovna naar de gang geroepen, en toen ze terugkwam, was het al behoorlijk rumoerig in de klas.

‘Nou kinderen, vinden jullie het mooi, deze muziek?’ vroeg Irina Michajlovna op spottende toon.

‘Neeeee!’ loeide de klas en ik was bang dat de muziek nu zou stoppen en ik de rest niet zou kunnen horen.

Maar Irina Michajlovna was er totaal niet van onder de indruk. ‘Dan blijven jullie ernaar luisteren tot jullie het wel mooi